

arkivXet

information från Arkiv Gävleborg

årgång 12 2/2005

Foto: Börje Edoff

Fullt hus när nya arkivet invigdes

Den 18 februari 2005 invigdes Arkiv Gävleborgs nya lokaler med tal, musik och trevlig samvaro. I samband med festligheterna överlämnade Sparbanksstiftelsen Nya 300 000 kronor i projektmedel till näringslivsarkivinventeringen.

Tack alla ni som bidrog till att göra invigningen till en fin och minnesvärd dag!

Idrottsförbunden i fokus

Under föregående år ägnade arkivet särskild möda åt idrottsförbundens arkiv, vilka används mycket och ofta är omfattande. De ca 70 arkivbildare som är idrottsorganisationer på distriktsnivå har setts över och kompletterats. Sammanlagt har vi gått igenom över 1000 volymer och förhoppningsvis gjort materialet mer lättöverskådligt. Under året har vi också verkat för att informera de idrottsförbund som inte är medlemmar hos oss om vikten av att bevara sina handlingar och att tillgängliggöra sin historia.

Idrottsförbundens arkiv är speciella till sin karaktär. Förbunden har haft en dokumenterande funktion och man finner ofta mycket kompletta tävlingsresultat och statistik som ger en heltäckande bild av idrottsverksamheten i distrikten. Även fotodokumentationen är bra.

De lokala idrottsförbundens historia går tillbaka ungefär hundra år i tiden. Kring sekelskiftet hade idrottsrörelsen vuxit sig så pass stor att behovet av ytterligare organisering blev tydligt. Det behövdes en gemensam instans som kunde arrangera nationella och internationella tävlingar, utarbeta regelverk, skapa större idrottsanläggningar och lösa tvister föreningar emellan. Svaret blev det som senare kom att heta Riksidrottsförbundet, bildat 1903.

Idrottsföreningarna skulle representeras genom lokala förbund, ansåg RF, och delade upp landet i distrikt som borde bilda idrottsförbund. Runtom i landet fanns förstås också ett behov av organisationer som kunde ordna distriktsmästerskap, propagera samt utbilda ledare.

När Hälsinglands idrottsförbund bildades 1905 fanns därför både ett tryck från RF och pressande lokala frågor som behövde lösas genom ett förbund. Två år senare, 1907, fick även Gästrikland sitt idrottsförbund.

Hur de enskilda idrottsgrenarna skulle organiseras var redan från början en stötesten. Vissa idrotter hade egna förbund redan innan RF kom till, som velocipedåkning och gymnastik. Modellen kom att bli att de olika idrottsdisciplinerna rymdes inom Hälsinglands och Gästriklands idrottsförbund, så småningom i form av kommittéer eller sektioner.

Vissa discipliner blev ändå tidigt egna förbund i Gästrikland och Hälsingland, t ex fotbollförbundet, 1915 respektive 1917. Men den period då flertalet specialdistriktsförbund kom till är 1950-talet. Då bildades egna distrikt för t ex cykling, simning, orientering, skolidrott, handboll, friidrott och bandy.

Under senare år har mycket hänt organisationsmässigt för idrottsförbunden. Liksom inom andra delar av föreningslivet har verksamheten centraliserats alltmer, distrikten blivit större och större, ofta av besparingsskäl. Många idrotter har numera distrikt som heter "södra norrland" eller "mellan-svenska distriktet".

Ur historisk synvinkel finns risken att de tidigare organisationsbildningarna glöms bort och att arkiven försvinner vid omorganisationen. Det innebär att vissa idrottsgrenars historia kommer att ha stora luckor på det lokala planet. Finns inte arkiven kvar, kan inte historien skrivas.

Lisa Engström

Behovet av distriktsmästerskap var en anledning till att idrottsförbunden bildades. Bilden från DM på skidor i Stugsund 1928. Från vänster Maiju Åslund, Maggie Söderlund, Alfhild Nyman, samtliga Stugsunds IK.

Gymnasterna organiserar sig!

Gymnastikläger för pojkar och flickor i Karsjö 1934. Det första lägret ägde rum 1927.

En av uppgifterna för idrottsdistrikten var att höja intresset för respektive idrott och utbilda ledare som kunde verka inom föreningarna. Kursverksamhet blev tidigt en viktig del av arbetet. När Gästrikland – Hälsinglands gymnastikförbund bildades i september 1925 beslöt man redan på det första mötet i Bollnäs att ordna instruktörsutbildningar kommande år. En kvinnlig och en manlig kurs blev det sommaren 1926.

Gymnastikförbundets styrelse bestod till stor del av lärare och militärer från alla delar av länet. Den som kom att sätta störst prägel på förbundets arbete den första tiden var den idogt arbetande sekreteraren, gymnastikdirektör Ingrid Fischer från Gävle. Hon samlade statistik över antalet gymnastikgrupper och deltagare, tillgången på lokaler och kostnaden för dessa och reste runt och inspekterade och propagerade för rörelsen.

Gymnastiken var vid den här tiden mycket mer än en idrottsgren, den var en kulturell och folkuppfostrande rörelse. Tidningen Ljusnan uttryckte det så här hösten 1927: "Man börjar helt enkelt

kräva av den moderna människan, att hon ska sköta sin kropp ordentligt. Och då är gymnastiken fortfarande det bästa hjälpmedlet". Förbundet sysslade med kroppsövningar på bred front, såsom skolidrott, husmodersgymnastik, simkunnighet, hygien och friluftsliv.

Sommaren 1927 genomförde förbundet Norrlands första gymnastikläger. Målgruppen var skolbarn, främst från städerna där möjligheterna till ett sunt och rörligt liv var begränsade. 300 barn anmäldes via sina skolor och 200, varav 125 flickor, togs emot av 15 ledare i Karsjö dit

lägret var förlagt. Avgiften var tio kronor och då ingick inte resan. På programmet stod naturligtvis gymnastikövningar och uppvisningar, men även simundervisning, handboll, korgboll, lekar och folkdanser.

Gymnastikförbundet har genomgått en ganska typisk organisationsutveckling. Det gemensamma förbundet för Gästrikland och Hälsingland delades 1936 i två. 2004 slogs de åter samman och heter numera gymnastikförbundet Gävleborg. Som medlemmar i förvarar de sina tre tidigare organisationer hos arkivet.

Lisa Engström

En stor uppgift för gymnastikförbundet blev att utbilda ledare. Bilden är från en kvinnlig instruktionskurs i Karsjö.

Hälsinglands idrottsförbund 100 år

Upprinnelsen till bildandet av Hälsinglands idrottsförbund anses vara den sammanslutning av föreningar som, på våren 1904, uppsatte ett vandringspris för fotbollspel. Initiativtagare var Bernhard Andersson Onsell, J Th Rylander och Gustaf Sköld från Söderhamns IF, dessa fick också ta hand om tävlingarna och vandringspriset.

Under våren 1904 mognade också tankar på att bilda ett förbund som skulle omfatta även andra grenar än fotboll och våren 1905 utsände Söderhamns IF kallelse till möte i frågan. Den 16 april 1905 hölls, i Söderhamn, ett konstituerande möte där det enhälligt beslöts att bilda Hälsinglands idrottsförbund. I mötet deltog representanter för Söderhamns IF, Söderhamns SK, Hudiksvalls IF, Marma IF och Bergviks IF.

Fotbollsturneringen Hälsinglands vandringspris, som kan betecknas som hälsingemästerskap i fotboll, startade 1904. Samma år inbjöd Söderhamns IF till hälsingemästerskap i fri idrott i Söderhamn. Dessa båda mästerskap genomfördes samma år som Riksidrottsförbundet beslutade om en indelning av Sverige i distrikt med förslag till distriktsmästerskap för varje distrikt. De första distriktsmästerskapen i landet genomfördes 1905.

Fotboll och friidrott var alltså första igång med organiserade hälsinge- eller distriktsmästerskap,

Hälsingenserien i fotboll vid 1900-talets början. Match på Kotorget i Hudiksvall

men det är andra idrotter som varit de stora i vår idrotts historia.

Skidor, längdskidåkning, var redan i slutet av 1800-talet den stora idrotten i landskapet. Föreningen för skidloppningens främjande, med föreningar i bl a Bollnäs och Ljusdal, samt Gefleborgs läns skidlöpareförbund, var de första egentliga idrottsorganisationerna i Hälsingland. Skidåkaren Anders Persson var vår förste svenske mästare och inledaren av en stolt period där inte mindre än 28 SM bärgades under åren 1912 – 1938.

Orientering hade ett nationellt genombrott 1940, då Erik Blomberg, Alfta GIF, blev svensk mästare. Två år senare gjorde Algot Öst om bravaden, också han kom från Alfta GIF.

Bandy spelades tidigt i Hälsingland, med första DM 1906. Under 40-talet lyfte den till nationell toppnivå och har sedan dess stadigt befunnit sig där. Första SM-finalist var Bollnäs GIF 1943. Hälsingelag har varit inblandade i 27 SM-finaler sedan dess. Först att bli svenska mästare var dock Brobergs IF 1947, sedan dess har alla fyra storlagen vunnit SM. Bollnäs GIF 2 gånger, Broberg IF 5, Edsbyns IF 5 och Ljusdals IF 1 gång.

Friidrott ordnade hälsingemästerskap 1904 och har arrangerat distriktsmästerskap varje år sedan 1905. Nils Västberg, Strands IF vann SM i stavhopp 1938 och blev distriktets förste att vinna SM i en sommaridrott. Friidrottare från distriktet har sedan vunnit 19 SM-tecken med mångkamparen Per Eriksson som den störste med 11 individuella SM-tecken.

Hälsinglands idrottsförbund firade sitt jubileum den 16 april i Söderhamn, exakt på 100-årsdagen och i den stad förbundet bildades.

Grattis Hälsinglands idrottsförbund!
Erik Wiger

1971 vann Sjömanskyrkan en tävling i *Arbetarbladet* om Gävles vackraste hus. Men när Murénleden skulle byggas ut var kyrkan hotad. Det blev folkstorm, och Riksantikvarieämbetet bedömde att byggnaden var av riksintresse. Det blev politiskt omöjligt att riva kyrkan, som nu heter Musikens hus och är lokal för många ungdomars musikaktiviteter. Foto: Carl Larsson

150-åriga EFS gav Gävle Sjömanskyrkan

Gefle Sjömansmissions bokpåse nr 1865 finns bevarad i Arkiv Gävleborg. Den är av säckväv, kantad med röda band och tillsluten med knappar och knapphål. På utsidan är texten BOKPÅSE målad i blått och ett ankare i svart. Påsen innehåller bl a "Från land och haf! Reseskildringar från olika verldsdelar, för ungdom" (1860), "Korsblomman. Kristlig kalender för 1879", "Upptäckternas bok. Med 150 afbildningar" (1881), "Lina Berg, född Sandell" (1906) och "Collection of British Authors" (1892). De flesta böckerna är utgivna på Evangeliska Fosterlandsstiftelsens (EFS) förlag. EFS i Gävle 150-årsjubilerar i år, och bokpåsen är en god och konkret symbol för dess verksamhet.

Det började med att olika predikanter, från 1830-talet och framåt, "vattnade Herrens plantering i Gefle", dvs samlade troende till möten inom- eller utomhus. 1855 bildade en handfull gävlebor, plus kyrkoherden i Hille och prosten i Ockelbo, Gefle Biträdes-Missions-Sällskap, som vid starten fick 20 medlemmar. Sällskapet växte, anslöts 1862 till Evangeliska Fosterlandsstiftelsen och bytte sam-

tidigt namn till Gefle Missionsförening. Redan i oktober 1855 hade Södra bönhuset vid Södermalmstorg uppförts för den första föreningens predikningar och sång- och bönestunder. Lekmannapredikanten Carl Olof Rosenius, andlig centralgestalt i den inomkyrkliga väckelserörelse som blev EFS, invigningstalade.

Men det sena 1800-talet var en epok av religiös splittring. 1875 blev det en brytning inom organisationen. En utbrytargrupp stannade kvar i lokalen. De övriga, inte längre välkomna, som höll fast vid den ursprungliga läran, antog namnet Gefle Evangelisk Lutherska Missionsförening, anslöt sig till EFS och skaffade sig en egen lokal, Norra bönhuset vid Norra Kungsgatan. Huset, byggt av metodisterna, såldes 1891 vidare till NTO Templet 117 Gestrikland.

Tidigt hade EFS bedrivit sjömansmission i utländska hamnar, dvs själavård åt sjöfarande landsmän. Eftersom Gävle var en betydande sjöstad, nr 4 i storlek i Sverige, låg det nära till hands för Gefle

Evangelisk Lutherska Missionsförening att göra detsamma. På tomten nr 10 i stadens tredje kvarter, intill Centralstationen och Gavleån, hade Norra varvet legat före stadsbranden 1869. Tomten var nu obebyggd och lämplig för den tänkta byggnaden. Men den var dyr. Ägare var brukspatron J A Bång. För den goda sakens skull prutade han bort två tredjedelar av priset, och i mars 1890 togs det första spadtaget till vad som skulle bli Sjömanskyrkan. Året innan hade man sålt syföreningsprodukter, raggat lotterivinster och tryckt 50 000 lottsedlar för att få in pengar till bygget, och dessutom förekom teckningslistor för ekonomiska bidrag – en för 50 öre per person, en för större belopp.

Efter stadsarkitekten Erik Alfred Hedins ritningar byggdes en ståtlig kyrka i nygotik av byggmästare N P Andersson. Huvudfasaden mot Centralplan fick ett stort rosettfönster och ett par smala, spetsiga torn. Gudstjänstlokalen var i två plan, med två läktarvåningar, och rymde 1 500 åhörare. Generösa utrymmen, tre läs- och skrivrum med svenska och utländska böcker och tidningar, plus kafé inreddes i den södra byggnadsdelen för sjömännen. Tre rum en trappa upp hyrdes ut till Kristlige Föreningen af Unge Män, KFUM, och överst i byggnaden fanns syföreningssal, predikantrum och vaktmästarbostad.

EFS-medlemmarnas engagemang var lika stort som deras trosvisshet. Vid Sjömanskyrkans invigning i december 1891 hade den, med inventarier, kostat ca 100 000 kr, varav hälften var en tyngande skuldbörda. Men, står det i den historik som gavs ut två år senare, "Herren har hittills hulptit, Han skall ock hädanefter hjälpa." Stadens kyrkor hade drabbats av stadsbranden, och det rådde brist på gudstjänst- och samlingslokaler. EFS-föreningens ekonomi torde ha förbättrats sedan de högmässogudstjänster, som dittills hållits i den s k Hospitalskyrkan, Sofia Magdalena på Öster, flyttades över till Sjömanskyrkan.

Av ett protokoll från februari 1894 framgår, att man budgeterade med 1 000 kr från Sofia Magdalena kyrkokassa, 750 kr från Gefle stads församling, 700 kr från syföreningens försäljning, lika mycket i medlemsavgifter och 460 kr i kollekt. Alltså: man virkade, stickade och broderade ihop en ansenlig del av församling-

ens medel. En stor utgift var lönen till den anställda predikanten.

Kvinnorna är ganska anonyma i handlingarna. De kunde t ex bokföras som "handlanden J Wickman med fru". Men de gjorde en stark insats i den praktiska verksamheten, och man kan utläsa att deras arbete uppskattades. I februari 1892 noterades t ex att handlanden A Nordgren lovat arrangera en "kaffefäst" till förmån för Sjömanskyrkan på villkor "att Fruarne Pehrsson, Forsslund, Hedman och Wahlborg vore villiga att åtaga sig dermed förenadt bestyr, och äga dessa fruar att till sina hjälparrinnor tillkalla med dem sympatiserande väninnor." Ett år senare har kvinnorna tuffat till sig. Ett flertal unga fruntimmer har engagerat sig i syföreningen och begär att fritt få styra med sina arbeten och med försäljningen av dem, enligt protokollet. "Detta beviljades med tacksamhet."

Kyrkan var i början även konsertlokal. I många år spelade Gefle orkesterförening där, med Ruben Liljefors (konstnärens bror) som dirigent. Och den kända amerikanska konsertsångerskan Marion Anderson (f 1902), en svart artist som hade svårt att slå igenom på grund av sin hudfärg, var bland dem som sjöng där. Hon gjorde en sensationell

Interiörbild från Andreaskyrkan i Andersberg som efterträdde Sjömanskyrkan som EFS hem i Gävle.

europaturné 1930 – troligen var det då hon kom till Gävle. 1937 lades golv över första läktaren, så att man fick fler rum. Det blev också för dyrt att värma den stora lokalen. Den nedre våningen fungerade länge som stadsbibliotek, i den övre blev det kyrksal med orgelläktare. Kyrkan återinvigdes 1938. Börje Wikström (1905-1963) var predikant där och sen distriktsföreståndare och bodde i predikantbostaden på vinden med fru och fyra barn: Karl-Olof, Jan-Erik, Elisabeth och Ulla. Elisabeth (vårdgymnasiechef) och Ulla (speciallärare) leder den verksamhet som, i mindre skala, ännu pågår. Karl-Olof blev distriktschef i oljebranschen och ordförande i Betlehemskyrkan (Gävle missionsförsamling). Jan-Erik blev kulturminister och sedan landshövding i Uppsala.

Verksamheten i Sjömanskyrkan hade minskat med sjöfarten. Vid 1900-talets mitt ansåg kommunens planerare att byggnaden stod i vägen för den ökande trafiken. Den skulle rivas. EFS byggde en ny lokal, Andreas kyrkan i Andersberg, vägg i vägg med skolmatsalen. Vissa inventarier togs med från

Sjömanskyrkan: predikstol, takkronor och stora fönster som grosshandlare Krokström hade skänkt till Sjömanskyrkan. Konservator Per Mattsson restaurerade kronorna. Predikstolen var för stor för den nya lokalen och måste kortas nertill. Altaret placerades i en vinkel. Tore Olsson ritade det kors som, i ett hörn, välkomnande famnade besökarna. Andreas kyrkan invigdes 1977 och fungerade som en samlingskyrka, i samverkan med Tomas församling. Här hade man söndagsskola, scouter, kör, syförening m m.

Så kom nya besparingstider. Distriktskyrkan skulle dras in och ingen skulle vara anställd i Andreas kyrkan. Det blev dyrt för EFS-föreningen, nu med ca 45 medlemmar. 1998 såldes byggnaden till den kyrkliga samfälligheten i Gävle, som nu sålt den vidare. I många år hade EFS samarbetat på olika sätt med KFUM. I deras hus vid Rektorsgatan håller man till i dag, och vilken gudstjänstlokal man ska använda framöver är ännu inte klart. Men EFS-arkivet finns i tryggt förvar hos Arkiv Gävleborg.
Barbro Sollbe

Arkivets årsmöte i strålande sol

Arkiv Gävleborgs årsmöte 2005 genomfördes vid Wij trädgårdar i Ockelbo lördagen den 23 april. Mötet inleddes med att styrelseledamoten Anna Jonsson hälsade välkommen och kort berättade om historien bakom Wijsatsningen. Hon och Marianne Ekblom, årsmötets ordförande, betonade båda hur roligt det var att så många deltagare hade kommit till Ockelbo.

Mötet valde Elisabet Lindelöf, Sandvikens socialdemokratiska arbetarekommun, till ny ersättare i styrelsen. Ny valberedning blev Åke Ekblom, Hudiksvall och Gun Blomqvist, Gävle samt sammankallande Jan Hovdebo, Gävle. Förhandlingarna avslutades med att Bengt Valdemarsson, som varit sammankallande i valberedningen under flera år, avtackades med blommor.

Efter mötet bjöds på kaffe och smörgås i Trädgårdens hus och därefter en visning av området. Vår guide var Barbro Krantz som kunnigt berättade om den omfattande verksamheten och visionen om att "skapa en trädgård som världen aldrig har skadat". Det hela började för fem år sedan då Lasse Krantz och trädgårdsarkitekten Simon Irvine fick idén att anlägga en cirkelformad rosenträdgård. Den invigdes i juli 2003 och har idag ca 250 rosensorter och är mycket välbesökt.

Området och arbetet utvecklas ständigt. Nyligen planterades en tallallé som ska ersätta den gamla lövträdsallén vars träd ska fällas eftersom de inte mår bra. Inom kort kommer en försöksodling av hampa att starta. Odlingen ingår i ett projekt som pågår i länet som bland annat undersöker om hampan kan användas som energi, d v s eldas för att ge värme.

I februari 2006 börjar en tvåårig högskoleutbildning för trädgårdsmästare med inriktning mot hälsa och design. Det är ett samarbete mellan Wij trädgårdar och Högskolan i Gävle.

Men det som är mest aktuellt just nu, och som vi fick en målande beskrivning av, är anläggandet av skogens trädgård. Landskapsarkitekten Ulf Nordfjell har arbetat fram den nya trädgården, där skog och trädgård ska mötas, och som ska stå klar i juni i år. Den kommer att bestå av sju olika små odlingar eller trädgårdar; myren, odlingslandskapets trädgård, (skogs)tjärnen, (skogs)brynet, klapperstensfältet, tallheden och björkdungen.

Många av oss årsmötesdeltagare kommer med all säkerhet att besöka Wij trädgårdar igen i sommar för att uppleva trädgårdarna i full blomning.

Katarina Nordin

Nu är vi 500!

Arkivets medlemsantal överskred under årets början för första gången 500. Först över drömgränsen var stiftelsen Adolf Grapes minne.

Nya medlemmar:

Hälsinglands – Gästriklands flygsporthöbünd
Föreningen synskadades vänner i Gävleborgs län
Samfonden stiftelsen Adolf Grapes minne
Gefle Handtverksförening
Hälsinglands bordtennisförbünd
Hjärt- och lungsjukas länsförening

Tidningar på mikrofilm

Förra året överlämnade Arbetarbladet sina mikrofilmade tidningar till Arkiv Gävleborg, där de nu finns tillgängliga i forskarsalen. Materialet täcker perioden 1902 till idag och kommer att kompletteras efterhand.

Denna samverkan med Arbetarbladet gör att vi kommit en liten bit på väg mot vårt mål att i framtiden kunna erbjuda våra forskare samtliga länets tidningar på mikrofilm.

Barbro Krantz visar Wij trädgårdar vid årsmötet den 23 april 2005.

arkivXet är en anspråkslös kanal mellan Arkiv Gävleborg och dess medlemmar - en kanal som förstas kan och ska utnyttjas i båda riktningarna...

Redaktion: *Lisa Engström, Barbro Eriksson, Agnetha Nellfors och Barbro Sollbe*

arkiv gävleborg

Södra Fältskärsgatan 10, 802 80 Gävle, tel 026 - 10 88 70, fax 026 - 10 65 61

e-post: arkivet@arkivgavleborg.se

Hemsida: www.arkivgavleborg.se